

Motion till riksdagen

1987/88:Bo504

av Siw Persson m. fl. (fp)

om älvskyddet

1. Inledning

Ett starkt och långsiktigt skydd för de orörda älvarna måste vara ett huvudinslag i en effektiv naturvårdspolitik. De orörda älvarna är en nationell tillgång som det är vårt uppdrag att förvalta – för oss själva och för kommande generationer.

Tillgången till billig elenergi genom vattenkraften har haft stor betydelse för Sveriges industriella utveckling. Nu är emellertid merparten av våra älvar exploaterade för kraftändamål. Det finns starka skäl att i detta läge ge bevarandeintressena väsentligt ökad tyngd. I dag återstår bara fyra huvudälvar – Torne älv, Kalix älv, Pite älv och Vindelälven – och några s. k. skogsälvar outbyggda. I ytterligre några älvar återstår sträckor som inte exploaterats liksom en del källområden i fjällvärlden.

En outbyggd älv kan aldrig återställas. Kraftutbyggnad innebär mycket svåra och i stor utsträckning oåterkalleliga skador på miljön. I allmänhet torrläggts långa sträckor av älven medan andra dränks. Växt- och djurliv på botten, i vattnen, på stränderna och på land kan skadas eller utplånas över väldiga områden. Fisket förstörs och genetiskt omistliga fiskbestånd utplånas. Rennäringen och därmed basen för den samiska kulturen drabbas hårt. För landet unika kulturlämningar dränks för alltid i de stora massiven. En stor del av fångstkulturens många lämningar i Norrland har på detta sätt redan förstörts.

På senare tid har folkpartiets arbete för att rädda älvarna gett en del viktiga resultat:

- Riksdagsmajoriteten avvisade 1985 regeringens förslag om att genomföra s. k. förstudier beträffande de fyra orörda huvudälvarna i Norrland.
- Drygt fyra år efter Birgit Friggebos första förslag har några av våra värdefullaste vattendrag fått ett lagstadgat skydd.
- Både Strängforsen i Värmland och Råne älv i Norrbotten som tidigare var hotade har förts till de i naturresurslagen skyddade älvarna.
- Regeringen har – under påverkan från en stark naturvårdssopinion – avvisat Hålsingekrafts ansökan om att få bygga ut Edängeforsen i Mellanljusnan.

Men hoten mot älvarna kvarstår i olika former. Främst riktas de mot en rad vattendrag som ingår i den av riksdagen beslutade planen för vattenkraftsutbyggnad och inte skyddats i naturresurslagen. Det gäller bl. a. Klippen i Ume älv, Emån i Småland, Ammerån och Hårkan. Starka krafter inom socialdemokratin och industrin arbetar också för att en eller flera orörda huvudälvar skall byggas ut. Senast uttalade sig LO-ordföranden Stig Malm för en folkomröstning om älvarnas framtid.

2. Slutligt riktvärde för vattenkraften

Folkpartiets uppfattning är entydig: Älvutbyggnadsepoken är slut. Den beslutade utbyggnadsnivån om 66 TWh bör nås i första hand genom ombyggnader och effektiviseringar i redan utbyggda vattendrag. Redovisningarna från kraftbolagen visar dessutom att ytterligare projekt av detta slag tillkommit efter vattenkraftberedningens redovisning samt att intresset för att genomföra ombyggnader m. m. är stort, inte minst med tanke på kraftverkens ålder.

Därmed slås också fast att elbehovet efter kärnkraftsavvecklingen får tillgodoses med hjälp av annan produktion – förutom besparingar och effektivare elanvändning.

Riksdagen bör nu klargöra att den tidigare beslutade nivån 66 TWh skall ses som det slutliga riktvärdet för vattenkraftsproduktionen och alltså inte bör höjas. Därmed skulle trovärdigheten i olika skyddsbeslut öka.

3. Naturresurslagen och nationalälvar

Riksdagen har under de senaste åren fattat beslut om skydd för bl. a. de fyra huvudälvarna samt vissa andra outbyggda älvar och älvsträckor. Folkpartiet har flera gånger föreslagit att ytterligare vattendrag skall skyddas. Folkpartiet föreslår att följande älvar och älvsträckor förs in i naturresurslagen:

Ammerån, Klippen, Voxnan uppströms Edsbyn, Edänge, Hårkan, Emån, Meåforsen och Luleälven sträckan mellan Vietas och St. Lulevattnet.

Det finns starka skäl att bevara samtliga dessa älvsträckor för framtiden. Låt oss nämna två exempel:

Edänge: Genom ett regeringsbeslut i november har ansökan om en utbyggnad av denna del av Mellanljusnan avslagits. Edänge är bl. a. av riksintresse för naturvården och dess stränder är hemvist för hotade arter som ävjepilörten.

Edängeforsen var tidigare skyddad genom riktlinjerna för den fysiska riksplaneringen. Detta skydd hävdades av riksdagens socialdemokrater och moderater 1985. Efter regeringsbeslutet 1987 borde tiden vara mogen att skydda Edänge i naturresurslagen.

Klippen: En ansökan om utbyggnad av Klippen avvisades av folkparti-regeringen 1979. Naturvårdsverkets expertgrupp gav i mitten på 1970-talet Klippen högsta betyg i fråga om vetenskapligt värde vid granskning av en rad älvar från norra Ångermanland t. o. m. Kalixälven.

En utbyggnad kommer svårt att skada det mycket värdefulla Femavandel-

tat samt förutsättningarna för turism på en plats som ligger i ett primärt rekreativområde. Genom utbyggnaden och därmed följande låga tappningar kommer fisket att totalförstöras i älven. Ett ca 2 kvadratkilometer stort område kommer att sättas under vatten. Sprängstensmassorna omfattar, enligt prof. em. Sten Rudberg, en volym som motsvarar 2–3 ggr Stockholms slott om man fyllt hela borggården upp till takkanten.

Frågan om utbyggnad av Klippen ligger nu hos regeringen för avgörande enligt vattenlagen. Vi föreslår att riksdagen beslutar föra in Klippen i naturresurslagen.

De fyra huvudälvarna och ytterligare några särskilt värdefulla mindre älvar – bl. a. Byskeälven och Råneälven – bör få ett förstärkt skydd genom att avsättas som nationalälvar. De juridiska och administrativa formerna för en sådan avsättning bör snarast utredas.

I dag är "Hårkan uppströms Hotagen" skyddad mot exploatering. Vi föreslår att den oklarhet som för närvarande råder om vad som avses med "Hårkan uppströms Hotagen" undanröjs av riksdagen. Denna älvsträcka ligger under "vattenområden" i naturresurslagen vilket innebär att samtliga biflöden därmed är skyddade. Detta innebär att också samtliga biflöden som rinner ned i sjön Hotagen är skyddade enligt riksdagens beslut. För att emellertid undanröja den oklarhet som uppstått föreslår vi att riksdagen gör ett förtydligande med innebörden att skyddet omfattar även biflöden till sjön Hotagen. Officiella kartor visar att själva Hårkan börjar först nedströms Hotagen. Inget av biflödena heter alltså Hårkan.

4. Minikraftverk

Skadorna vid minikraftverksutbyggnader har visat sig bli betydligt större än vad man tidigare kunnat anta. Vidare har det blivit aktuellt med minikraftverksutbyggnader i en rad helt outbyggda biflöden till älvarna i Norrland. Dessa biflöden har en viktig roll för reproduktion av öring och harr och utgör ofta de sista möjligheterna för befolkningen till fiske i strömmande vatten längs de utbyggda älvarna. I många fall har just bivattendragens fiskproduktion tagits med vid bedömningen av utbyggnaderna i huvudälven.

Det har nu visat sig att vattendomstolarna har en föråldrad syn på de skador som sker i små vattendrag. Domstolarna bygger fortfarande sina bedömningar på erfarenheter från vattenmål som gällt stora kraftverk och förhållandevis omfattande skador. Därmed har man svårt att göra en riktig bedömning av skadorna i dessa små vattendrag där torrläggningarna blir minst lika förödande som i ett stort vatten. Torrläggningar på upp till en mil har föreslagits i vissa biflöden.

Utredningsmöjligheterna beträffande små kraftverk är dessutom betydligt sämre än för större eftersom endast domstolen kan förordna om utredningar. När det gäller stora kraftverk har även naturvårdsverket, fiskeristyrelsen, riksantikvarieämbetet motsvarande befogenheter. Folkpartiet föreslår därför en ändring av vattenlagen så att samma utredningsmöjligheter gäller både stora och små kraftverk, dvs. de kan förordnas av naturvårdsverket, fiskeristyrelsen m. fl. enligt 11 kap. 10 §.

Eftersom felbedömningar redan gjorts av vattendomstolarna och fler kan komma att göras föreslår folkpartiet att riksdagen uppmanar regeringen att förbehålla sig prövningen av ett antal minikraftverk, även i sådana fall det inte berör undantagna älvar. Det skulle skapa en praxis som skulle ge domstolarna en viss vägledning i deras bedömning av allmänna intressen enligt VL 3 kap. 1–4 §§.

Folkpartiet anser emellertid att minikraftverksfrågan blivit så allvarlig att det även behövs en ändring av vattenlagens tillåtlighetsregler så att skadornas omfattning vid bygge av minikraftverk får en riktig bedömning. Regeringen bör därför snarast återkomma till riksdagen med förslag i denna fråga.

Innan naturresurslagen infördes var regeringsprövning av minikraftverk i de av den fysiska riksplaneringen skyddade älvarna obligatorisk. Detta obligatorium försvann när NRL trädde i kraft 1987. Det visar sig att utbyggnadsprojekt aktualiseras även i skyddade älvar och älvräckor. Därför bör 11 kap. ändras så att regeringen skall pröva tillåtligheten i alla skyddade älvar och älvräckor.

5. Övrigt

Det bör starkt understrykas att en angiven produktionsnivå i en energibalans inte kan påverka vattendomstolarnas och regeringens prövning av olika utbyggnadsobjekt. Riksdagen har vid en rad tillfällen poängterat just detta och då konstaterat att av riksdagen godkända riktlinjer för energipolitiken inte får leda till en faktisk urholkning av vattenlagens tillåtlighetsregler. Tillämpningen av den s. k. dispensregeln – som innebär att ett vattenföretag kan godkännas under vissa omständigheter även om det strider mot allmänna intressen – begränsas fortfarande av den restriktiva utformningsregeln och lagmotiven här har fått (JuU 1971:13 s. 81).

Dispensbefogenheterna är sålunda avsedda att utnyttjas endast då mycket starka skäl talar för att ett vattenbyggnadsföretag bör tillåtas. Riksdagen har vidare uttalat att de verkliga tillskottsmöjligheterna bestäms – förutom av bedömningar av vad som är tekniskt och ekonomiskt möjligt – genom de restriktioner som ges i den fysiska riksplaneringen (se NU 1975:30 s. 57) och vattenlagens regler inkl. dispensregeln.

I propositionen om naturresurslagen hade bostadsministern på denna punkt visserligen valt en olycklig formulering om "fallsträckor som enligt riksdagens beslut bör få byggas ut". Riksdagen konstaterade dock att "den ordning för beslut om utbyggnad av vattenkraftsanläggningar som riksdagen på förslag av bostadsutskottet tidigare uttalat sig för ligger fast" (BoU 1986/87:3 s. 20).

Regeringen har alltså vid sin prövning av olika utbyggnadsprojekt att enbart ta hänsyn till de skador som åstadkoms, eftersom inget av nu aktuella projekt är tillnärmelsevis av den storleksordningen att dispensregeln kan övervägas. Riksdagen bör ge regeringen till känna vad som här anförts om dispensregeln.

Med hänvisning till vad som ovan anförts hemställs

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att någon ytterligare vattenkraftsutbyggnad utöver den produktionsnivå, ca 66 TWh, som riksdagen tidigare uttalat sig för, inte skall ske,

2. att riksdagen beslutar om sådan ändring av lagen om hushållning med naturresurser m. m. att Emån, Voxnan uppströms Edsbyn, Ammerån, Edänge, Meåforsen, Klippan och Luleälven sträcka mellan Vietas och St. Lulevattnet skyddas,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om förtydligande vad avser Hårkan i naturresurslagen,

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en utredning om avsättande av de fyra orörda huvudälvarna och ytterligare några särskilt värdefulla älvar som nationalälvar,

[att riksdagen hos regeringen begär förslag till ändring i vattenlagen så att samma regler beträffande utredningsmöjligheter gäller både stora och små kraftverk¹],

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att regeringen bör förbehålla sig prövningen av vissa minikraftverk som vägledning för vattendomstolarnas bedömning av allmänna intressen¹],

[att riksdagen hos regeringen begär förslag om ändring av vattenlagens tillåtlighetsregler i enlighet med vad som anförts i motionen¹],

[att riksdagen hos regeringen begär förslag till sådan ändring i vattenlagen att regeringen alltid skall pröva minikraftverk i undantagna älvar och älvsträckor¹],

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om dispensregeln i vattenlagen¹].

Stockholm den 18 januari 1988

Siw Persson (fp)

Erling Bager (fp)

Karl-Göran Biörsmark (fp)

Ingrid Hasselström Nyvall (fp)

¹ 1987/88:Jo901.